

UN ORAS DOBROGEAN DISPĂRUT — ESTER

În interiorul Dobrogei, spre părțile de nord ale acestei provincii, a existat, în timpul stăpînirii otomane, un oraș despre care, în prezent, se cunosc, în general foarte puține lucruri. Mai mult decît atît, prin atribuirea denumirii care-l desemna unei alte localități, s-a ajuns implicit la contestarea existenței lui. Importanța, ca și evoluția acestei așezări umane, îmbrățișînd mai multe secole, merită însă o privire mai în de aproape, iar reconstruirea trecutului său nu poate fi decît utilă pentru o perioadă din istoria Dobrogei în care se mențin încă, din păcate, numeroase goluri.

Cea mai veche atestare a existenței acestui oraș datează din 1538, fiind cuprinsă în jurnalul expediției sultanului Soliman Magnificul, îndreptată împotriva domnului Moldovei, Petru Rareș¹. Cu acest prilej, oastea turcească, străbătînd Dobrogea, a trecut, pe drumul de la *Sütköy* la Babadag și printr-o localitate numită *Istrabaghî*². S-a considerat că semnificația acestui toponimic ar fi „grădina (sau podgoria) Istriei”³ și s-a ajuns de aici la concluzia că ne-am afla în fața unei neașteptate menționări a celebrei așezări antice Histria (Istros), a cărei viață ar fi continuat astfel și-n secolul al XVI-lea⁴. Trebuie să ținem seama însă de faptul că de la *Sütköy*⁵, aflat pe malul lacului *Sütgöl*⁶,

¹ Andrei Antalfy, *Münşa'at al — Salatin al lui Rukhasanzade Ahmed Feridun et — tevkiî (pomenit și sub numele de Ahmed Feridun Bei nişangi) ca izvor pentru istoria românilor*, în „Buletinul Comisiei istorice a României”, XIII, (1934), p. 21; Franz Babinger, *Histria (Istros) au XVI-e siècle*, în „Revue historique du Sud-Est européen”, XVIII, (1941), p. 137—138; *Călători străini despre țările române*, vol. I, București, 1968, p. 383.

² Franz Babinger, *Histria (Istros) au XVI-e siècle*, p. 137—138. (Aici se dă transcrierea cea mai corectă).

³ *Ibidem*, p. 138.

⁴ *Ibidem*, p. 137—139; *Călători străini despre țările române*, vol. I, p. 383, nota 19.

⁵ La Franz Babinger, *Histria (Istros) au XVI-e siècle*, p. 138, se dă lectura *Süd-gölü* (*Sütgöl*).

⁶ În *Călători străini despre țările române*, vol. I, p. 383, nota 18, a fost identificat cu actualul sat Ovidiu (jud. Constanța). Acesta se numea însă *Canara* în

drumul spre Babadag nu putea trece, în nici un caz, pe la Histria, deoarece ar fi avut de înfruntat locuri greu accesibile, într-o zonă de lacuri și mlaștini, ținând, cele mai multe, de complexul Razim — Sinoe. Oricine privește harta Dobrogei își poate da seama de acest lucru. Este de aceea imposibil de admis ca o mare oștire otomană să fi ales, fără a fi silită de cineva, o asemenea cale. Locul cetății antice putea fi atins numai printr-o abatere spre est de la drumul principal al Dobrogei, care străbătea părțile centrale ale provinciei, pe linia Bazargic — Carasu — Babadag. O astfel de abatere, executată de întreaga oștire a sultanului, spre locuri fără nici o tangență cu scopul campaniei, este iarăși greu de presupus. Socolim de aceea că, de la *Sütköy* (sau *Sütgöl*), oastea turcească s-a îndreptat către nord-vest, pentru a întlni drumul principal al Dobrogei, unde, la nord de Carasu. De acolo, puternica armată, înainte de a ajunge la Babadag, a trecut printr-un oraș căruia trebuie să-i admitem o existență de sine stătătoare, în ciuda asemănării întâmplătoare de nume cu antica Histria.

Pe de altă parte, la mijlocul secolului al XVII-lea, vestitul călător turc *Evliya Çelebi*, întorcându-se de la Babadag la Constantinopol, menționează, în drumul său, după satul *Ine-han Çeşmesi* (azi Fintinele, jud. Constanța), un oraș numi *Astrabad*⁷ sau, potrivit altor lecturi, *Istrabad*⁸, *Isterabad*⁹ ori *Ester-Abad*¹⁰. S-a afirmat că, și în acest caz, este vorba tot de antica cetate, cuvântul *Isterabad* în care apare componentul persan *abad* (= oraș), neînsemnând altceva decât orașul Istria¹¹, sau că ar fi, cel puțin, o reminiscență a acestui nume¹². În felul acesta existența străvechii colonii grecești de pe țărmul lacului Sinoe era împinsă dincolo de mijlocul secolului al XVII-lea¹³.

Orașul pomenit de *Evliya Çelebi* se afla însă pe drumul principal al Dobrogei, (sau, în orice caz, în imediata lui apropiere) pe care se găsea și *Ine-han Çeşmesi*, situat mai la nord, ca și *Kara Muratlı* (azi Mihail Kogălniceanu, jud. Constanța) și Carasu (azi Medgidia), prin care

timpul stăpînirii otomane. Pare a fi vorba, mai degrabă, de vreun sat, dispărut, care își avea, desigur, denumirea de la lacul pe malul căruia era așezat și care se numește și astăzi Siutghiol.

⁷ Goran I. Gialicoff, *Din descrierea călătoriei lui Evlia Çelebi (pe la jumătatea veacului XVII)*, în „Arhiva Dobrogei”, II, (1919), nr. 2, p. 144. (Este o traducere care nu are la bază textul turcesc, ci o traducere bulgară).

⁸ Mihai Guboglu, *Evliya Çelebi la situation sociale-économiques des pays roumains vers le milieu du XVII-e siècle*, în „Studia et acta orientalia”, IV, (1962), p. 170; Idem, *Evliya Çelebi: De la situation politique, administrative, militaire, culturelle et artistique dans les pays roumains (1651—1666)*, ibidem, V—VI (1967), p. 8.

⁹ Franz Babinger, *Histria (Istros) au XVII-e siècle*, în „Revue historique du Sud-Est européen”, XIX, (1942), nr. 2, p. 449—450.

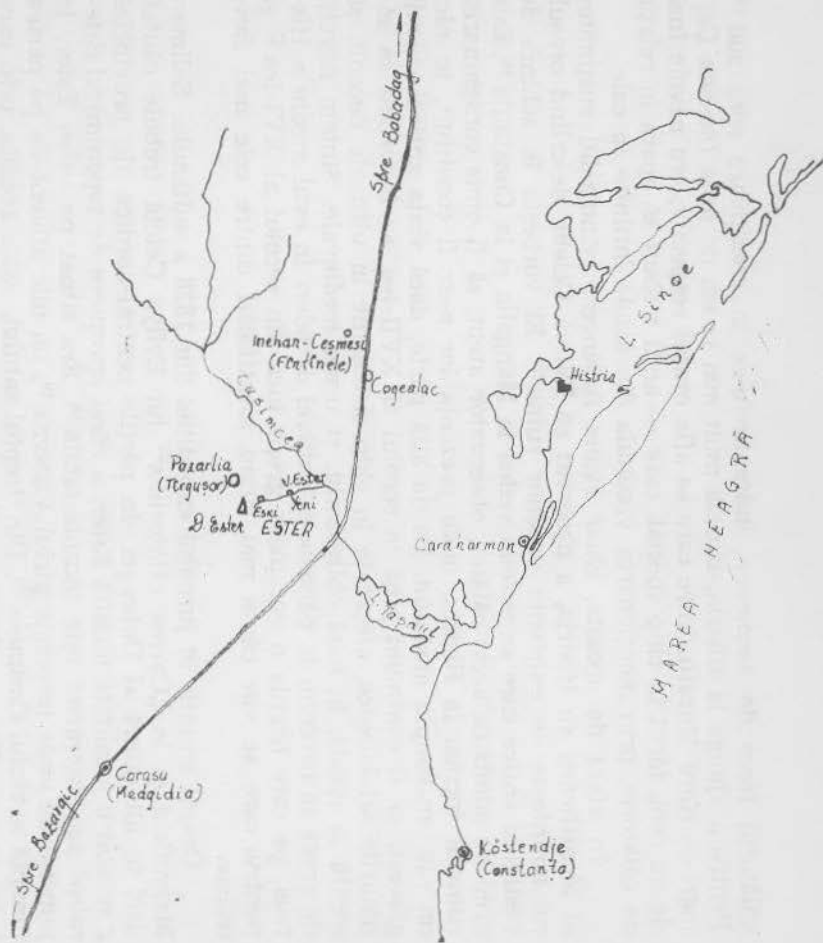
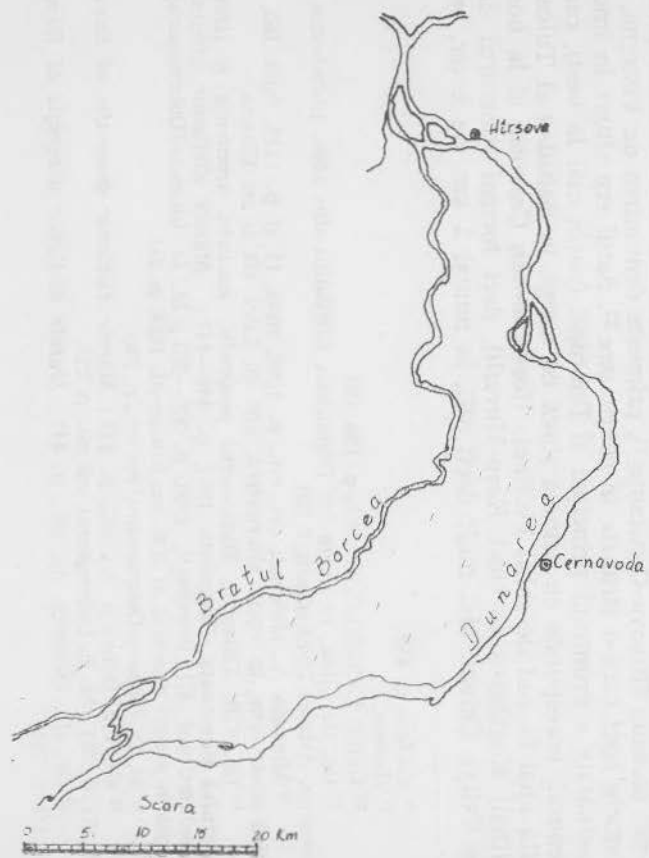
¹⁰ Mustafa A. Mehmet, *Aspecte din istoria Dobrogei sub dominația otomană în veacurile XIV—XVII. (Mărturiile călătorului Evlia Çelebi)*, în „Studii”, XVIII, (1965), nr. 5, p. 1115.

¹¹ Franz Babinger, *Histria (Istros) au XVII-e siècle*, p. 450.

¹² Mihail Guboglu, *Evliya Çelebi: De la situation sociale-économique...*, p. 170; Idem, *Evliya Çelebi: De la situation politique...*, p. 8, nota 36.

¹³ Franz Babinger, *Histria (Istros) au XVII-e siècle*, p. 450.

ESTERUL ȘI ÎMPREJURIMILE

călătorul trece de asemenea, îndreptându-se în continuare spre sud¹⁴. Pentru a ajunge la Histria, situată mult mai la est de linia *Ine-han Çeşmesi* — *Kara Muratlı*, între care se afla oraşul respectiv, era nevoie însă de un ocol, făcut în chip special, care — ar fi trebuit să apară în relația de călătorie, prin menționarea vreunui din satele întlnite în cale.

În afară de aceasta, chiar Franz Babinger, principalul susținător al identificării cu Histria, a observat că Evliya Çelebi, descriind oraşul, nu amintește de existența vreunor ruine¹⁵. El vorbește în schimb de vestigiile antice care se puteau vedea la Mangalia și la Constanța¹⁶. Este greu de admis ca acest călător, observator atent, să fi omis consemnarea ruinelor tocmai la Histria, unde prezența lor n-ar fi constituit, în nici un caz, un simplu amănunt. Pe de altă parte, dacă viața anticei colonii grecești ar fi continuat pînă în secolul al XVII-lea, ar fi trebuit ca săpăturile arheologice, efectuate în chip sistematic în ultimele decenii, să scoată la iveală, în mod obligatoriu, și urme medievale. Sîntem nevoiți de aceea să revenim la părerea definitivă decăderi în evul mediu a Histriei, pe care hărțile o vor plasa greșit încă din secolul al XVI-lea¹⁷ și pentru care se vor căuta mai tîrziu identificări dintre cele mai fantaziste.

Oraşul amintit în jurnalul expediției din 1538 a sultanului Soliman Magnificul și în „Cartea călătoriilor“ lui Evliya Çelebi trebuie căutat deci în alt punct al Dobrogei. În părțile central-nordice ale provinciei a existat o localitate numită *Ester*, a cărei apropiere de toponimicul *Esterabad* sau *Isterabad* este incontestabilă¹⁸. Era situat pe valea Ester, la punctul de unde izvorăște pîrul Visterna¹⁹, un mic afluent de pe partea dreaptă al rîului Casimcea²⁰. Din dreptul satului, valea aceasta, prin care trece șoseaua Hirșova-Constanța²¹, primește denumirea de Visterna, după numele apei care-o străbate în continuare²². Satul era situat în imediata vecinătate a drumului principal al Dobrogei (puțin mai la vest), care, în general, corespunde cu actuala șosea ce merge la Babadag și Tulcea. Se afla apoi la sud de satul Fîntînele (fost *Ine-han Çeşmesi*) și la nord de Mihail Kogălniceanu (fost *Kara-Muratlı*), deci tocmai itinerarul descris de Evliya Çelebi. Mai mult decît atît, la numai 2 km. de Ester, 'se pu-

¹⁴ *Ibidem*, p. 449.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Goran I. Cialicoff, *art. cit.*, p. 136, 139.

¹⁷ Ca, de pildă, în harta lui Dominicus Custodius din 1596. (Academia R. S. România, Atlasul Dimăncescu, f. 60).

¹⁸ Mustafa A. Mehmet, *art. cit.*, p. 1098, nota 11 și p. 1115, nota 163, identifică acest oraș, în egală alternativă, atît cu Ester cît și cu Histria.

¹⁹ Gr. Gr. Dănescu, *Dicționarul geografic, statistic, economic și istoric al județului Constanța*, București, 1897, p. 446—447; *Marele dicționar geografic al României*, vol. III, București, 1900, p. 320—321; M. D. Ionescu-[Dobrogeanu], *Dobrogeia în pragul veacului al XX-lea*, București, 1904, p. 215.

²⁰ M. D. Ionescu-Dobrogeanu, *op. cit.*, p. 240.

²¹ Gr. Gr. Dănescu, *op. cit.*, p. 447; *Marele dicționar geografic al României*, vol. III, p. 321; M. D. Dobrogeanu, *op. cit.*, p. 215.

²² Gr. Gr. Dănescu, *op. cit.*, p. 447; *Marele dicționar geografic al României*, vol. III, p. 321.

teau vedea încă acum 60 de ani, urmele unui oraș, cunoscându-se chiar străzile și forma caselor²³. În această situație, putem afirma, fără riscul de a greși, că acolo a fost locul orașului despre care avem știri încă de la 1538, și al cărui nume va fi conservat, pînă în zilele noastre, de satul Ester.

În ce privește denumirea aceasta, s-a observat asemănarea sau, mai bine zis, identitatea ei cu cea a orașului persan *Astrabad* (*Asterabad*, *Astarabad*)²⁴, care apare în unele texte și sub forma *Istirabad*²⁵, ultima fiind foarte apropiată de toponimicul care ne interesează. Este vorba de capitala provinciei persane cu același nume, oraș vestit în evul mediu, situat la aproximativ 35 km. de colțul sud-estic al Mării Caspice²⁶. Pare cu totul inexplicabilă prezența în Dobrogea a unui astfel de nume topic, dar, așa cum se știe, după cruciada din 1444, din motive strategice, turcii trec la o puternică colonizare cu elemente musulmane a Bulgariei răsăritene și a Dobrogei²⁷. Totodată, se procedează la o schimbare masivă a toponimiei, vechile denumiri ale orașelor și satelor fiind înlocuite, în mare parte, cu denumiri turcești²⁸, dintre care unele de origine arabă sau persană. Cu toate acestea, românii, deși împinși spre Dunăre, s-au menținut tot timpul atît la țarmul mării cît și în interior²⁹, păstrînd, în multe cazuri și vechile toponimice românești³⁰. Pe de altă parte, chiar numeroase localități cu nume turcești au adăpostit, în decursul întregii stăpîniri otomane asupra Dobrogei, o însemnată populație românească³¹.

Această schimbare afectează și denumirea așezării urbane de care ne ocupăm în rîndurile de față și care, poate din cauza analogiei de poziție sau datorită altor rațiuni, primește, într-o manieră pompoasă, numele vestitului oraș persan³². Noua denumire apare sub diverse forme: mai întii *Isterabad*, *Esterabad* apoi, prin căderea sufixului *abad*, *Ister*, *Ester*, fiind cunoscute însă și alte variante. Nu poate fi vorba totuși de o fundație otomană, în cadrul colonizării amintite, deoarece, în acest caz, nu ne-am putea explica de ce orașul a fost locuit, pe tot timpul existenței sale de o majoritară populație creștină. Orașul datează,

²³ Preot Gh. I. Grigoraș, *Parohia (comuna) Pazarlia. Monografie întocmită de...*, Constanța, 1909, p. 11.

²⁴ Franz Babinger, *Histria (Istros) au XVII-e siècle*, p. 450.

²⁵ R. N. Frye, *Astarabadh*, în „*Encyclopédie de l'Islam*, nouvelle édition, Leiden-Paris, tom. I, 1960, p. 741.

²⁶ Franz Babinger, *Histria (Istros) au XVII-e siècle*, p. 450; R. N. Frye, *art. cit.*, p. 741—742. Din 1950, orașul se numește *Gurgan*. (*Ibidem*, p. 742).

²⁷ Al. P. Arbore, *Contribuțiuni la studiul așezărilor tătarilor și turcilor în Dobrogea*, în „*Arhiva Dobrogei*”, II (1919), nr. 3—4, p. 215. Vezi și *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 811 și C. C. Giurescu, *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne*, [Constanța], [1966], p. 55.

²⁸ C. Brătescu, *Dobrogea la 1444 Lupta de la Varna*, în „*Arhiva Dobrogei*”, II (1919), nr. 2, p. 115.

²⁹ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 48 și urm.

³⁰ *Ibidem*, p. 19 și urm.

³¹ *Ibidem*, p. 18.

³² Franz Babinger, *Histria (Istros) au XVII-e siècle*, p. 450.

în mod sigur, dinainte de cucerirea Dobrogei de către turci. Schimbarea numelui său inițial, pe care nu-l cunoaștem, se va fi produs însă, foarte probabil, încă din secolul al XV-lea, deoarece, la 1538, orașul ne este atestat cu noua denumire.

Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea avem noi știri despre acest oraș, în așa numitele *mufassal defter*, în care este menționat sub numele de *Esterbend*³³, care ar putea fi însă o lectură greșită pentru *Esterabad*. Din aceste condicii, în care sînt trecute numele capilor de familie, rezultă, după cum a stabilit istoricul turc Halil Inalçık, că unele „tîrguri“ din nordul Dobrogei, printre care figurează și Esterul³⁴, erau „exclusiv creștine“³⁵. Unele nume care apar acolo, ca Radu, Iancu, Mihnea³⁶, ne arată că este vorba de un oraș locuit, în primul rînd, de români.

Cele mai bogate informații asupra Esterului ni le dă însă Evliya Çelebi, care vizitează această localitate în noiembrie 1652³⁷, pe drumul de la Babadag la Constantinopol. El îl descrie pe larg, arătînd că era un oraș (*kasaba*) ținînd de plasa (*nahiye*) Babadag, eyaletul Özü³⁸. Era situat la poalele unui deal și avea grădini, vii și 1500 de „case frumoase“, cu olane și scînduri subțiri³⁹, fiind deci printre primele centre populate ale Dobrogei⁴⁰. Avea totodată hanuri, cîrciumi, bragagerii, vreo 200 de alte prăvălii, un azil (*imaristan*) precum și numeroase biserici⁴¹. Se adaugă amănuntul interesant că musulmanii se aflau în număr redus⁴², ceea ce ne arată că datele prezentate de *mufassal defter*, privind populația creștină a orașului⁴³, rămîn valabile și pentru perioada de la mijlocul secolului al XVII-lea. Esterul constituia atunci un *hass*⁴⁴ al unui *kapudju-aga* al ienicerilor Inaltei Curți, iar administrația se afla în mîi-

³³ Halil Inalçık, *Dobrudja*, în *Encyclopédie de l'Islam*, ed. cit., tom. II, 1963, p. 628.

³⁴ Folosim în continuare denumirea de Ester, deoarece în această variantă era desemnat de populația românească, în momentul reintegrării Dobrogei la România.

³⁵ Halil Inalçık, *art. cit.*, p. 628.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Vezi itinerarul și cronologia acestei călătorii la Mustafa A. Mehmet, *art. cit.*, p. 1098 (și nota 11).

³⁸ Goran I. Cialicoff, *art. cit.*, p. 144; Franz Babinger, *Histria (Istros) au XVII-e siècle*, p. 449.

³⁹ Goran I. Cialicoff, *art. cit.*, p. 144; Franz Babinger, *Histria (Istros) au XVII-e siècle*, p. 449; Mihail Guboglu, *Evlija Çelebi: De la situation sociale-économique...*, p. 170—171.

⁴⁰ Mustafa A. Mehmet, *art. cit.*, p. 1114—1115.

⁴¹ Goran I. Cialicoff, *art. cit.*, p. 144; Franz Babinger, *Histria (Istros) au XVII-e siècle*, p. 449; Mihail Guboglu, *Evlija Çelebi: De la situation sociale-économique...*, p. 171.

⁴² Goran I. Cialicoff, *art. cit.*, p. 144; Mihail Guboglu, *Evlija Çelebi: De la situation sociale-économique...*, p. 171.

⁴³ Deși nu se specifică naționalitatea, credem că populația orașului era formată, la fel ca în secolul al XVI-lea, în primul rînd din români.

⁴⁴ Pentru *hass*, vezi *Istoria României*, vol. II, p. 809.

nile agăi ienicerilor⁴⁵. Era totodată sediul unui subași⁴⁶ și al unui intendent (*kehaya*) al orașului (*şehir-kethudasi*)⁴⁷.

În mai-iunie 1657, Evliya Çelebi trece din nou prin Ester, pe care de data aceasta îl numește *Ister*⁴⁸, fără sufixul *abad*, precizînd, în plus, că era un „oraș important”⁴⁹. Adaugă de asemenea că era locuit de „raiale”⁵⁰, atestînd din nou, așadar, caracterul creștin al acestei așezări urbane. A doua călătorie se desfășoară însă în sens invers, de la sud la nord, deoarece Evliya Çelebi ajunge la Ester venind de la *Bülbiül* (azi Ciocirliia, jud. Constanța), localitate situată pe același drum principal al Dobrogei, după care se îndreaptă tot spre *Ine-han Çeşmesi* și *Babadag*⁵¹.

Pentru secolul al XVII-lea, nu mai dispunem de alte știri despre Ester, dar, la începutul secolului al XVIII-lea, el apare într-o nouă variantă a denumirii sale, în cele două hărți ale lui Guillaume de l'Isle, datînd din anul 1703. La nord de Carasu, în interiorul Dobrogei, pe valea unei ape, în care se poate recunoaște cu ușurință riul Casimcea, este trecută localitatea *Vistuar*, cu indicativ de oraș⁵². Curînd după aceea, în 1709, suedezul Michel Eneman, în drumul său, de la Tighina la Constantinopol, întilnește, după *Babadag*, „un mic oraș creștin” numit *Wister*⁵³. Sub forma *Vistuar*, situat exact în același loc ca la Guillaume de l'Isle, apare și în harta „Turkey in Europe”, întocmită la 1725 de I. Senex și I. Maxwell⁵⁴. La fel îl găsim în harta cu același titlu a lui Emanuel Bowen (1752)⁵⁵ ca și în hărțile lui I. M. Hasius (1759)⁵⁶ și J. B. d'Anville (1760)⁵⁷. Este vorba, fără îndoială, de orașul Ester, consemnat sub o denumire care va dăinui, pînă în zilele noastre, în toponimicul *Visterna*⁵⁸, dat, după cum am văzut, pîrîului pe care se afla așezarea⁵⁹.

⁴⁵ Goran I. Cialicoff, *art. cit.*, p. 144; Franz Babinger, *Histria (Istros) au XVII-e siècle*, p. 449; Mihail Guboglu, *Evlija Celebi: De la situation politique...*, p. 8.

⁴⁶ Pentru acest termen, vezi Mihail Guboglu, *Evlija Celebi: De la situation politique...*, p. 8, nota 38.

⁴⁷ Goran I. Cialicoff, *art. cit.*, p. 144, Franz Babinger, *Histria (Istros) au XVII-e siècle*, p. 449; Mihail Guboglu, *Evlija Celebi: De la situation politique...*, p. 8.

⁴⁸ Franz Babinger, *Histria (Istros) au XVII-e siècle*, p. 450.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Academia R. S. România, Atlasul Dimăncescu, f. 106—107.

⁵³ Constantin I. Karadja, *Le voyage de Michel Eneman de Bender à Constantinople en 1709*; Vălenii de Munte, 1930, p. 8. (Identificarea cu Carasu, propusă de traducător, este, desigur, inexactă).

⁵⁴ Academia R. S. România, Atlasul Dimăncescu, f. 117.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 130.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 133.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 135.

⁵⁸ Nu trebuie confundat cu satul *Visterna*, situat la est de *Babadag*, lângă *Enisala*.

⁵⁹ De fapt, Esterul nu se afla chiar pe riul Casimcea, cum este trecut în mai toate hărțile, ci pe afluentul acestuia, pîrîul *Visterna*.

Forma *Vister*, care apare cel mai des în hărți, a fost folosită probabil paralel cu numele mai vechi de *Ester* sau *Ister*⁶⁰, fără ca acestea să fie înlăturate vreodată definitiv. Nu putem stabili originea denumirii *Vister*, dar considerăm că ea nu poate deriva decât de la forma *Ister*, la care, în urma unei transformări fonetice care ne rămîne necunoscută, s-a adăugat un *V* inițial⁶¹.

Din 1766, după cîte știm pînă în prezent, datează ultima relație de călătorie despre *Ester*. În acest an, la 9 noiembrie, solul polonez Toma Alexandrovici, întorcîndu-se de la Constantinopol, ajunge „la *Ister*, oraș grecesc, în ruine, între stînci“, unde rămîne peste noapte și de unde a doua zi, se îndreaptă către *Babadag*⁶². Caracterul „grecesc“ nu trebuie luat însă ca a atare, deoarece termenul nu avea neapărat un sens etnic, ci, așa cum constatăm de la alți călători, el se referea la religia ortodoxă (numită și grecească)⁶³, a locuitorilor orașului. Credem că, la fel ca în secolele precedente, populația *Esterului* era formată în-deosebi din români.

Interesant este și faptul că orașul ne este arătat „în ruine“, deși viața lui continua totuși, altfel n-ar fi de înțeles cum ar fi putut înopța acolo întreaga solie. A avut loc probabil o decădere treptată, în primul rînd de ordin economic, care a dus, în cele din urmă, la ruinarea așezării. O distrugere datorită războaielor este exclusă la acea dată, fiindcă *Dobrogea* devine teatru de operațiuni militare abia în 1770, cînd trupele ruse pătrund pe teritoriul acestei provincii⁶⁴. Pe de altă parte, la începutul secolului nostru, exista, la bătrîni din satul *Ester*, legenda după care vechiul oraș ar fi fost distrus din porunca sultanului, din cauza nesupunerii locuitorilor lui⁶⁵. Tradiția aceasta nu depășește propriu zis cadrele verosimilului, deoarece, în cazul unei răscoale a supușilor nemusulmani (așa numitele raiale), pedepsele ordonate de autoritățile otomane putea fi dintre cele mai aspre. Așa, de pildă, în martie 1877, în preajma izbucnirii războiului ruso-româno-turc, datorită unor mișcări ale populației creștine din *Tulcea*, guvernatorul *Dobrogei*, *Said-Pașa*, a fost pe punctul de a distruge orașul prin bombardament de artilerie, conform unui decret imperial⁶⁶. N-ar fi așa dar imposibil, ca legenda amintită să aibă ca temei o întîmplare reală, dar deocamdată nu dispunem de nici o știre care să confirme acest fapt.

Începînd cu a doua jumătate a secolului XVIII-lea, *Esterul* figurează în numeroase izvoare cartografice. Este plasat aproape totdeauna în ace-

⁶⁰ Forma *Ister* are și un înțeles comun în limba turcă, deoarece coincide cu persoana a 3-a singular, de la aoristul verbului *istemek* (= a voi, a dori, a pofți), ceea ce a ajutat poate la conservarea acestei variante.

⁶¹ Presupunem de aceea că denumirea *Vister*, era utilizată mai ales de populația românească, dat fiind că sunetul *V* este, în general, greu de pronunțat de către turci și în special de către tătari.

⁶² P. P. Panaitescu, *Călători poloni în țările române*, București, 1930, p. 222.

⁶³ Mustafa A. Mehmet, *art. cit.*, p. 1115.

⁶⁴ Halil Inalçık, *art. cit.*, p. 628.

⁶⁵ Preot Gh. I. Grigoraș, *op. cit.*, p. 12.

⁶⁶ Brutus Cotovu, *Dobrogea în preajma războiului pentru neatîrnare*, în „Analele *Dobrogei*“, IX (1928), nr. 2, p. 334.

lași loc, pe valea unui rîu orientat de la nord-vest la sud-est, care nu poate fi altul decît Casimcea. Astfel, în harta din 1769 a lui I. M. Hasius (deosebită de cea din 1759), găsim : *Vistar*⁶⁷, în harta lui Samuel Dunn (1774) : *Vistuar*⁶⁸ ; în harta din 1777 a lui Rizzi Zannoni : *Vister*⁶⁹ ; la fel în harta austriacului H. C. Schütz (circa 1780)⁷⁰ și în cea a lui Antonio Zatta (1782)⁷¹. În ultima, „Visterul“ apare ca oraș, dar este foarte probabil că, la data aceea, așezarea își pierduse definitiv caracterul urban. Se știe că, în aprilie 1773, în timpul războiului ruso-turc din 1768—1774, au fost distruse cel puțin 40 de localități⁷², printre care trebuie inclus și Esterul, aflat în plină zonă a acestor operațiuni, pe drumul principal de legătură între cele două orașe amintite.

Localitatea este menționată apoi în harta lui Tomas Lopez (1784) : *Vistuar*⁷³, în cea a lui D. F. Sotzmann (1788) : *Vister*⁷⁴, și, tot cu această denumire, în harta din același an a lui Robert Sayer⁷⁵. Apare de asemenea, sub forma *Wistier*⁷⁶, într-o hartă austriacă nedată, păstrată în manuscris, cu titlul „Plans der Moldau, Bessarabien und Wallachey“⁷⁷, care prezintă o deosebită importanță pentru Dobrogea⁷⁸. La Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, unde se află, a fost datată „circa 1790“. Aici Esterul apare foarte clar cu indicativ de oraș, la fel ca Babadag, Constanța, Mangalia, Tulcea, etc. Fiind vorba de o hartă deosebit de exactă, elaborată de cineva care se pare că a cutureierat personal Dobrogea, menționarea ca oraș a Esterului vine în contradicție cu realitatea istorică. Credem de aceea că harta aparține unei perioade anterioare, așa cum de altfel a și fost atribuită de G. Vislan anilor 1769—1774⁷⁹, datînd deci dintr-o epocă în care Esterul era încă o așezare urbană.

Îl găsim după aceea, numai ca sat, în următoarele hărți pentru care redăm autorul, anul și denumirea sub care apare : T. Kitohin (1794) : *Wister*⁸⁰ ; Franz J. J. von Reilly (1796) : *Wistwar*⁸¹ ; John Cary

⁶⁷ Academia R. S. România, Atlasul Dimăncescu, f. 138.

⁶⁸ Ibidem, f. 143.

⁶⁹ Ibidem, f. 144.

⁷⁰ Ibidem, f. 145.

⁷¹ Ibidem, f. 147.

⁷² J. Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman*, Paris, 1839, vol. XVII, p. 357.

⁷³ Academia R. S. România, Atlasul Dimăncescu, f. 150.

⁷⁴ Ibidem, f. 155.

⁷⁵ Ibidem, f. 158.

⁷⁶ Vezi și C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 56, unde pornindu-se de la această știre, se afirmă că denumirea reală a localității a fost *Vistier*, atribuindu-i-se astfel o origine românească. Forma aceasta nu mai apare însă în nici un alt izvor, cel mai des întîlnindu-se după cum am văzut, forma *Vister*. Indiferent de aceasta, așezarea a putut avea și la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, pđobabil chiar în mod precumpănit, ca și pînă atunci, o populație românească.

⁷⁷ Academia R. S. România, Hărți, D. XXIV, 4.

⁷⁸ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 35.

⁷⁹ G. Vislan, *România în Dobrogea (de pe o hartă din circa 1769—1774)*, în „Analele Dobrogei“, I, (1920), nr. 4, p. 533.

⁸⁰ Academia R. S. România, Atlasul Dimăncescu, f. 162.

⁸¹ Ibidem, f. 164.

(1801 : *Istere*⁸² ; G. F. Uz (1803) : *Vistwar*⁸³ ; Jaspas Nantiat (1808) : *Istere*⁸⁴ ; Ivan Danielow (1812) : *Vister*⁸⁵ ; F. Pinkerton (1814) : *Istere*⁸⁶ ; I. C. M. Reinecke (1820) : *Vister*⁸⁷ ; J. Playfair (1821) : *Vister*⁸⁸. Tot în 1821 îl găsim și în harta lui Lapie, „Carte générale, de la Turquie d'Europe“, unde citim, amănunt deosebit de interesant : „Ister ou Vistiar“⁸⁹, ceea ce înlătură orice îndoială cu privire la identitatea obiectului acestor două denumiri. Mai la nord, imediat la est de Babadag, apare *Bistierna*, desemnând satul românesc *Visterna* fapt menit să ajute la evitarea oricărei confuzii între această localitate și Ester. În plus, de astă dată, Esterul este plasat în mod corect pe drumul principal al Dobrogei, și nu chiar pe râul Casimcea, ci în imediata vecinătate a acestuia.

Lucrările cartografice prilejuite de războiul ruso-turc din 1828—1829 consemnează și ele localitatea Ester. Astfel, îl găsim cu denumirea *Wister* în harta lui F. Fried (1828)⁹⁰ și *Visteri* în harta generalului rus Hatov, din același an⁹². O nedumerire ridică însă harta lui Franz von Weiss (1829), unde, pe râul Casimcea, este trecut satul *Visteri*, iar alături de acesta, în apropierea aceluiași râu, apare târgul *Ister*⁹². Lămurirea este adusă de marea hartă statistică rusă, terminată chiar în cursul războiului și publicată în 1835⁹³, care înseamnă două sate⁹⁴ deosebite : *Star. Visteriki* și, puțin mai la est de acesta *Novoi Visteriki*⁹⁵. Rezultă de aici că, la începutul secolului al XIX-lea, lângă vechiul oraș Ester, devenit acum un simplu sat, luase ființă o nouă așezare, cu aceeași denumire. Pentru a putea fi deosebite, se adaugă, ca în atâtea alte cazuri, calificativul de „nou“ și „vechi“. Situația aceasta este arătată și de atlasul din 1869 al lui Scheda, unde citim : *Star. Ister* și *Nov. Ister*⁹⁶. Amîndouă sînt plasate corect alături, foarte aproape de râul Casimcea, dar, după cum vom vedea, la data aceea vechiul Ester un mai exista de multă vreme. Este vorba însă de traducerea în limba rusă a cuvintelor turcești *eski* (= vechi) și *yeni* (= nou), utilizate, desigur, de oficialitățile otomane. Într-o hartă germană tîrzie, privind situația fron-

⁸² Ibidem, f. 168.

⁸³ Ibidem, f. 169.

⁸⁴ Ibidem, f. 176.

⁸⁵ Ibidem, f. 180.

⁸⁶ Ibidem, f. 181.

⁸⁷ Ibidem, f. 183.

⁸⁸ Ibidem, f. 184.

⁸⁹ Academia R. S. România, Hărți, IV, 393.

⁹⁰ Academia R. S. România, Atlasul Dimăncescu, f. 185. (Se menționează și Casimcea, denumirea râului pe care este situată localitatea).

⁹¹ Academia R. S. România, Hărți, D. XIV, 24.

⁹² Ibidem, II, 129.

⁹³ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 25—26.

⁹⁴ O dovadă că Esterul nu mai era nici măcar „tîrg“, așa cum apare în harta lui Franz von Weiss. Harta rusă lucrată de un grup de topometri care au cercetat fiecare sat, este, desigur, mult mai exactă. C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 26, nota 90).

⁹⁵ Academia R. S. România, Hărți D. XIX, 1, (ediți a1855).

⁹⁶ Ibidem, Atlase, II, 130, f. 4.

tului din România în anul 1917, găsim, pe un mic afluent de pe partea dreaptă al râului Casimcea, care nu poate fi altul decât pârâul Visterna, localitățile *Eski-Wisteri* și *Yeni-Wisteri*, ultimul fiind situat la câțiva kilometri mai spre est⁹⁷. Harta a folosit, fără îndoială, lucrări cartografice mai vechi, depășite demult, fiindcă datele care ne interesează, ca și altele probabil, nu mai corespundeau realității.

În harta statistică rusă, cele două sate Vister sînt arătate ca fiind distruse, deoarece numărul gospodăriilor nu mai este însemnat⁹⁸. Distrugerea se datora războiului din 1828—1829, care a avut urmări dezastruoase pentru Dobrogea, populația creștină fiind decimată de turci, iar cea musulmană nimicită sau împrăștiată de trupele rusești⁹⁹. Un număr impresionant de sate și chiar de orașe rămîn complet pustiite, întreaga populație a provinciei ridicîndu-se, în urma acestui război, la cel mult 40.000 de locuitori¹⁰⁰. Unele dintre aceste localități se refac ulterior încetul cu încetul, în special datorită aportului românesc, în timp ce altele dispar pentru totdeauna¹⁰¹.

La 1850, Ion Ionescu de la Brad nota, printre satele care nu mai existau, și *Visteri*¹⁰². În același timp, în harta etnografică pe care o întocmește pentru o parte a Dobrogei, menționează un sat *Ister*, pe care-l situează foarte aproape de râul Casimcea, imediat la vest față de drumul care mergea de la *Karamourat* la *Babadag*¹⁰³. Tot cam acolo este plasat, sub forma *Istere*, și în harta „*Turkey in Europe*“, din 1856, a lui Samuel Walker¹⁰⁴. Deducem că, după 1829, s-a refăcut numai Esterul nou, la care, datorită dispariției vechiului sat cu acest nume, nu a mai fost nevoie de adăugarea vreunui calificativ. Esterul vechi nu va mai fi populat, iar vatra sa, cuprinzînd și ruinele orașului de altădată, va rămîne la câțiva kilometri de așezarea mai nouă.

În harta lui Ion Ionescu de la Brad, Esterul apare ca fiind locuit de tătari¹⁰⁵. Făcea parte probabil din grupul satelor tătărăști¹⁰⁶ din centrul Dobrogei, care se bucurau, la mijlocul secolului trecut, de o anumită autonomie în cadrul pašalicului de Silistra¹⁰⁷. Credem însă că avea și populație românească¹⁰⁸, căci, așa cum arată chiar Ion Ionescu de la

⁹⁷ Ibidem, Hărți, D. CXXIV, 46.

⁹⁸ Ibidem, D. XIX, 1.

⁹⁹ *Istoria României*, vol. III. București, 1964, p. 620.

¹⁰⁰ Al. P. Arbore, *art. cit.*, p. 227.

¹⁰¹ T. Mateescu, *Mențiuni despre ruinele din satele dobrogene în actele „Comisiunii de parcelare a Dobrogei”*, în „*Revista Arhivelor*“, X (1967), nr. 2, p. 241—242.

¹⁰² Ion Ionescu [de la Brad], *Excursion agricole dans la plaine de la Dobrodja*, Constantinopole, 1850, p. 76.

¹⁰³ *Ibidem*, harta.

¹⁰⁴ Academia R. S. România, *Atlasul Dimăncescu*, f. 194.

¹⁰⁵ Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.*, harta.

¹⁰⁶ Vezi această presupunere la M. D. Ionescu-Dobrogeanu, *op. cit.*, p. 444.

¹⁰⁷ Victor Slăvescu, *Correspondența între Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica, 1846—1874, publicată de...*, București, 1943, p. 54—55; Dr. Camille Allard, *Souvenir à l'Orient. La Dobrouitcha*, Paris, 1859, p. 37. Organizația acestor tătari cuprindea 9 sate. (*Ibidem*).

¹⁰⁸ În împrejurimile Esterului au existat totdeauna sate locuite de români, (C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 57).

Brad, însuși conducătorul acestor tătari, Han-Mirza, care deținea un „cî-
flic“ la Ceatalorman¹⁰⁹, în vecinătatea Esterului, învățase românește¹¹⁰.

În momentul reintegrării Dobrogei la România, satul Ester număra
cîteva zeci de familii¹¹¹. În 1882, cu prilejul lucrărilor întreprinse de „Co-
misiunea de parcelare a Dobrogei“, s-a constatat, pe teritoriul lui, un
cimitir părăsit în suprafață de 1 hectar¹¹². Este vorba, bineînțeles, de
noul Ester, care se afla în ființă, și care, după cum am văzut, fusese și
el distrus în 1828—1829. Cimitirul data probabil din perioada dinaintea
refacerii acestui sat. Ruinele vechiului oraș, se păstrau cam la 2 km. de
satul Ester : la 1909 se puteau vedea încă urmele străzilor și forma ca-
selor¹¹³. Printre dărîmături s-au găsit bucăți de cruci, iar bătrînii tătari
din Ester conservau tradiția că pe locul acela a existat pe vremuri un
oraș locuit de creștini¹¹⁴, ceea ce corespunde întru totul cu informațiile
istorice pe care le deținem. Se menținea totuși în bună stare o cișmea
înzestrată cu un debit mare de apă¹¹⁵.

După primul război mondial, satul Ester, rămas un simplu cătun,
a fost desființat, iar vatra sa a fost inclusă în hotarul satului Pazarlia
(azi Tîrgușor, jud. Constanța)¹¹⁶.

Cercetările arheologice ce s-ar efectua în împrejurimile lui, ar putea
scoate însă la lumină diverse obiecte și urme de civilizație, mărturii ale
vieții de mai multe secole a orașului căruia am încercat aici să-i recon-
stituim evoluția, și în care rolul românilor, ca, de altfel, în întreaga istorie
a Dobrogei, a fost deosebit de important.

UNE VILLE DISPARUE DE LA DOBROUDJA — ESTER

Résumé

L'auteur présente l'esquisse d'une ville qui a existé en Dobroudja pendant
la domination ottomane et dont on ne connaît que peu de choses jusqu'à l'heure
présente.

La plus vieille attestation documentaire sur l'existence de la ville date de
l'année 1538. Elle se trouve dans le journal de l'expédition dirigée par le sultan
Soliman le Magnifique contre le prince de Moldavie, Petru Rareș.

La localité y est nommée Istrabaghî.

Plusieurs historiens ont considéré, sans nulle fondement, qu'il s'agit du cé-
lèbre site antique Histria (Istros) qui aurait donc continué à exister au XVI-e s.
L'auteur de l'article montre que la situation topographique, de même que les
fouilles archéologiques effectuées à Histria ne permettent pas d'identifier la ville
médiévale d'Ester avec la ville antique d'Histria.

¹⁰⁹ Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 119, 127

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 127—128.

¹¹¹ Preot Gh. I. Grigoraș, *op. cit.*, p. 7.

¹¹² T. Mateescu, *art. cit.*, p. 247.

¹¹³ Preot Gh. I. Grigoraș, *op. cit.*, p. 11.

¹¹⁴ *Ibidem*.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 12.

¹¹⁶ T. Mateescu, *art. cit.*, p. 247.

La localité médiévale dont il s'agit doit être emplacée à l'endroit où surgit le ruisseau Visterna, un petit affluent de la rive droite de Casimcea. Cette localisation est confirmée aussi par une nouvelle interprétation des textes et des cartes du moyen âge.

Le voyageur turc Evlya Çelebi fait mention de cette ville nommée Astrabad ou bien, selon d'autres lectures, Istrabad, Isterbad ou Ester-Abad.

L'auteur de l'article considère que la ville existait certainement avant la conquête de la Dobroudja par les Turcs, puisqu'on dit qu'elle était habitée par une population en majorité chrétienne. En même temps, certains noms qu'on y mentionne, comme Radu, Iancu, Mihnea, indiquent qu'il s'agit d'une ville peuplée, en premier lieu, par des Roumains.

Le site est encore mentionné à des époques plus récentes, soit par des voyageurs du XVIIe—XVIIIe s., soit sur diverses cartes.

Vers la fin du XVIIIe s. Ester perd son caractère urbain, ce qui fut dû, probablement, à plusieurs destructions. La localité apparaît encore sur une série de cartes du XIXe s., mais seulement comme village. Sur une carte statistique russe, publiée en 1835, sont marqués deux villages: Star (= Vieux) Visteriki et, un peu plus à l'est, Novoi (= Nouveau) Visteriki. Il en résulte que, à côté de la vieille ville d'Ester, devenue un simple village, était né un nouveau site, portant le même nom. Cette situation est mentionnée sur d'autres cartes également.

Après la guerre de 1829 on n'a reconstruit que le nouvel Ester et, étant donné la disparition du vieux village portant ce nom, il devenait inutile d'ajouter au nouveau un qualificatif, quel qu'il fût.

Au moment de la réintégration de la Dobroudja à la Roumanie, le village d'Ester comptait quelques dizaines de familles. On conservait encore dans le voisinage les ruines de la vieille ville, qui permettaient de distinguer les traces des rues et la forme des maisons.

Après la première guerre mondiale, le village d'Ester, devenu un pauvre hameau, a été supprimé, et son emplacement fut inclus dans les limites du village de Pazarlia (aujourd'hui Tirguşor, district de Constantza).

ESTER — EINE UNTERGEGANGENE STADT DER DOBRUDSCHA

Zusammenfassung

Es wird die historische Skizze einer Stadt dargestellt, die während der osmanischen Herrschaft in der Dobrudscha existierte und über die bisher sehr wenig bekannt war.

Der älteste schriftliche Beweis, der die Existenz dieser Stadt belegt, datiert in das Jahr 1538, und ist im Tagebuch des Feldzuges von Suleiman dem Prächtigen gegen Petru Rareş, den Fürsten der Moldau enthalten.

Die Ortschaft wird Istrabagy genannt.

Von vielen Historikern wurde in irrtümlicher Weise behauptet, daß es sich um die Erwähnung der berühmten antiken Siedlung von Histria (Istros) handelt, deren Besiedlung auch im 16. Jh. andauert hätte. Der Verfasser zeigt, daß weder die topographische Lage noch die archäologischen Forschungen von Histria die Gleichsetzung der mittelalterlichen Stadt Ester mit dem antiken Histria gestattet.

Die erwähnte mittelalterliche Ortschaft muß an den Ort situiert werden, an dem ein kleiner rechter Zufluß des Casimcea — Flusses — der Bach Visterna — seinen Ursprung nimmt. Diese Lokalisation wird auch durch eine neue Deutung der mittelalterlichen Landkarten bestätigt.

Der türkische Reisende Evlya Çelebi erwähnt diese Stadt unter dem Namen Astrabad oder anderen Lesarten entsprechend Istrabad, Isterabad oder Ester-Abad.

Der Verfasser meint, daß die Stadt mit Gewißheit vor der Besetzung der Dobrudscha von den Türken schon bestanden habe, denn es wird erwähnt daß sie hauptsächlich von cristlicher Bevölkerung bewohnt wird und die Namen, die man dort antrifft, wie Radu, Iancu, Mihnea zeigen, daß die Stadt in erster Reihe von Rumänen bevökert war.

Die Siedlung wird dann auch noch von anderen Reisenden erwähnt. im 17.—18.Jh., oder auf verschiedenen Landkarten verzeichnet.

Gegen den Ausgang des 18.Jh. zu verliert Ester den städtischen Charakter, was warscheinlich auf wiederholte Zerstörungen zurückzuführen ist. Die Ortschaft erscheint noch auf einigen Landkarten aber nur als Dorf. Auf einer russischen statistischen Karte des Jahres 1835 sind zwei Dörfer erwähnt: Star Visterki und etwas weiter östlich Novoi Visterki. Folglich entstand neben der alten Stadt Ester, die zu einem einfachen Dorf geworden ist, eine neue Siedlung, unter der gleichen Bezeichnung. Dies ist auch in anderen Landkarten erwähnt. Im Augenblick der Wiederangliederung der Dobrudscha an Rumänien zählte das Dorf Ester einige Dutzend Familien; die Ruinen der alten Stadt, davon noch die Spuren der Straßen und die Häuserformen zu erkennen sind, lagen unweit davon entfernt. Nach dem ersten Weltkrieg wurde das Dorf Ester nunmehr zu einem einfachen Weiler herabgesunken, aufgelöst, und sein Weiler dem des Dorfes Pazarlia (heute Tîrguşor, Kreis Konstanza) einverleibt.